

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-94.09

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І ПЕТРО РЕБРО: ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ДИСКУРС

Галич О.А., д. філол. н., професор

Державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Стаття присвячена документальному вивченню взаємин Олесь Гончара і Петра Ребра. Щоденник і листи Олесь Гончара навіть у тій частині, де розкриваються його взаємини із запорізьким побратимом, дається оцінка окремих творів, свідчать, що є окремою формою сучасного метажанрового утворення, яким є мемуарна література.

Ключові слова: щоденник, лист, мемуари, взаємини.

Галич А.А. ОЛЕСЬ ГОНЧАР И ПЕТРО РЕБРО: ДОКУМЕНТАЛЬНЫЙ ДИСКУРС / Государственное учреждение “Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”, Украина

Статья посвящена документальному изучению взаимоотношений Олесь Гончара и Петра Ребра. Дневник и письма Олесь Гончара даже в той части, где раскрываются его взаимоотношения с запорожским побратимом, приводится оценка отдельных произведений, свидетельствуют, что являются отдельной формой современного метажанрового образования, каким является мемуарная литература.

Ключевые слова: дневник, письмо, мемуары, взаимоотношения.

Halych O. A. OLES HONCHAR AND PETRO REBRO: DOCUMENTARY DISCOURSE/ State establishment “Luhansk Taras Shevchenko National University”, Ukraine

The article is dedicated to documentary study of the relationship of Oles Honchar and Petro Rebro. The diary and the letters of Oles Honchar even in that part where the relationship with the sworn brother are revealed, there is evaluation of certain works, in fact, they demonstrate that they are a type of modern metagenre formation, which by the way, the memoirs really are.

Key words: diary, letter, memoirs, relationship.

Актуальність цієї розвідки полягає в документальному уточненні сторінок історії української літератури, пов'язаних із творчими й людськими контактами її класика Олесь Гончара і одного з найвідоміших українських письменників, життєвий шлях якого пов'язаний із Запоріжжям, Петра Ребра. Ця проблема докладно досі не вивчалася, хоча про окремі моменти їхніх взаємин можна дізнатися з праці самого П. Ребра [4], монографії О. Стадніченко [5]. Автор ставить за мету на документальному матеріалі (листи, щоденникові записи) простежити хроніку життєвих і творчих взаємин Олесь Гончара та Петра Ребра.

Життєвий і творчий шлях Олесь Гончара в багатьох своїх моментах пов'язаний із Запоріжжям. Уперше письменник побував у цих краях через кілька років після війни, коли мандрував південними областями України, працюючи на романом “Таврія”, події у якому розгорталися саме в цьому регіоні. Пізніше він написав повість “Микита Братусь”, прообразом головного героя якої дослідники називають директора Мелітопольської станції садівництва Михайла Сидоренка, з яким Олесь Гончар тривалий час підтримував дружні стосунки. “Ще ближче подружився письменник із нашим краєм та його людьми в 50-х роках, коли збирав матеріал для свого чи не найкращого роману “Людина і зброя” [4, с. 20].

Ставши в 1959 році головою Спілки письменників України, Олесь Гончар почав більше приділяти уваги розвитку літератури в окремих регіонах, він предметно вивчив особливості літературного життя в Запорізькій області, де діяло місцеве літературне об'єднання. На регіональній нараді молодих письменників, що відбулася в Дніпропетровську 1964 року, він познайомився з низкою молодих письменників із Запоріжжя. Назріла потреба створити обласну організацію Спілки письменників України. Мемуарна спадщина Олесь Гончара, щоденник, листи, засвідчують як непросто розв'язувалося це завдання. Одним із ініціаторів створення обласної організації Спілки письменників був запорізький письменник Петро Ребро, який прийшов у літературу на рубежі 50-х років минулого століття. Відповідаючи на лист Петра Ребра з приводу створення в Запоріжжі письменницької організації, Олесь Гончар 29 червня 1965 року писав: “...Хочеться нам створити в Запоріжжі філію. Таке місто, таке небо – і без письменницької паланки... Це звичайно не годиться” [1, с. 224]. І тут же наголосив, що до створення організації слід підійти з належною вимогливістю: “...Комісія по прийому у нас сувора і коровгу вимогливості тримає високо, як і належить” [1, с. 224]. Проте Олесь Гончар висловив сподівання, що історична мить, коли на запорізькій землі нарешті з'явиться письменницька організація скоро настане, треба лише прийняти до Спілки ще декількох письменників: “...Сподіваємось, що декого до кінця року ще приймемо і ота історична мить настане...” [1, с. 224]. Тут же Олесь Гончар сповістив Петра Ребра, що невдовзі він буде в Запоріжжі, “і ми тоді ще зможемо про це поговорити” [1, с. 225]. Ця ж тема присутня і в листі від 18 жовтня 1966 року: “...Філія у Вас буде – раніш чи пізніш” [1, с. 236]. У цьому ж листі Олесь Гончар порушує ще одну важливу проблему –

створення музею запорозького козацтва на острові Хортиці. Він радить П. Реброві, як одному з ініціаторів створення такого музею, сказати про це на письменницькому з'їзді: “Добре було б Вам самому сказати про Хортицю у своєму виступі на з'їзді” [1, с. 236].

Письменницька організація в Запорізькій області була створена 1967 року, а Петро Ребро очолював її понад 30 років, з моменту заснування і до 1998 року. Продовжувалося і листування з Олесем Гончаром, що тривало до самої смерті класика. 14 вересня 1969 року останній написав, що “прохання виконую: посилаю книгу, в якій є кілька сторінок про Дніпрогес, дорогий моєму серцю” [4, с. 60]. Коментуючи цей лист, який, на жаль, не потрапив до 10 тому академічного видання творів Олесея Гончара, П. Ребро зазначав: “Так відгукнувся автор “Прапороносців” на моє прохання надіслати для літературного музею “Автограф”, що створювався при обласній письменницькій організації, одну зі своїх найдорожчих книг. Олесь Терентійович не випадково вибрав роман “Людина і зброя” – в ньому чимало сторінок, присвячених Запоріжжю” [4, с. 13]. Цікаво, що в написі на подарованому романі є такі слова: “Друзям у Запоріжжя, в місто краси і світла” [4, с. 13].

У листі від 14 жовтня 1972 року, Олесь Гончар подякував запорізькому письменнику за подаровану книгу “Порохівниця”, у якій з притаманним для того гумором оспівувалася Запорозька Січ, що в радянські часи не віталася тодішніми ідеологами. Тут же автор “Прапороносців” згадав про “подорож до Кам’яних Могили” [4, с. 61]. Коментуючи лист, П. Ребро писав про поїздку до Кам’яних Могили: “...Від них ми поїхали степами прямо до Бердянська, і я досі шкодую, що не зробили невеликий “так” і не завітали до моєї рідної Білоцерківки. Вдруге вибратися до Кам’яних Могили разом з митцем так і не довелося” [4, с. 13].

Розшукавши в обласному архіві твори Олесея Гончара, що друкувалися ще в довоєнний час, П. Ребро підготував до друку їхню добірку, але перед цим спитав дозволу в іменитого письменника на друк, на що отримав відповідь у листі від 29 квітня 1982 року: “Ви питаєте, чи можна надрукувати мої ще довоєнні оповідання, про які я забув. А чи гоже діставати з кошика чийсь школярські вправи, які вже сам Дід Час їх туди вкинув? Дайте їм спокій. Гадаю таку школярську писанину можна б знайти в багатьох із тих, кому колись засвербіло взятися за перо в тому віці, коли на вуса ще й не сіялось... Ви ж бачили в цеху: навіть у доброго робітника бувають стружки під ногами, а як із ними, з відходами, поводяться – відомо” [1, с. 380]. Будучи надзвичайно вимогливим до своєї ранньої творчості, Олесь Гончар не дав дозволу на публікацію ранніх творів. При цьому він удався до такого надзвичайно багатозначного тропу як асоціонім – загальної назви, що пишеться з великої літери, набуваючи різних підтекстів – Дід Час. До речі, рішення не друкувати ранні твори Олесь Гончар прийняв набагато раніше. Так, у щоденниковому записі від 29 червня 1967 року він скаже про це відсторонено, ніби й не про себе: “До війни в мене, пригадую, був однофамілець і однойменець з молодих авторів, в якихось початківських альманахах друкував щось убоге... Як це літературознавці ще досі і його гріхів мені не приплюсували. Під час війни він зник десь безслідно” [2, с. 424 – 425].

У згаданому вище листі Олесь Гончар не забув привітати свого запорізького побратима з 50-річним ювілеєм (відзначався 19 травня): “... Із полуднем віку вітаю вас від душі. Зовсім молодий ювіляр – аж ніби слава старша за нього... То ж попереду маєте доріг та доріг, і хай усі вони Вам будуть щасливими” [1, с. 380].

У квітні 1984 року в Києві відбувся пленум Спілки письменників України, на якому розглядалися проблеми публіцистики. Критикуючи доповідача з цього питання, доповідь якого здалася Олесеві Гончару “якоюсь естрадною, крамничною, коробейницькою” [3, с. 17], він водночас відзначив, що “добре виступили Яворівський, Петро Ребро, редактор з Буковини, тобто люди, які справді знають проблеми народного життя і не бояться гостро ставити їх, вміють вболівати” [3, с. 18]. Називаючи серед учасників пленуму ім’я запорізького письменника, як такого, що добре розуміє призначення літератури, Олесь Гончар зазначав: “Пустодзвонів, спекулянтів, кар’єристів треба б гнати зі Спілки, не підпускати на гарматний постріл! Бо саме такі, циніки й вижиги, вносять розтління в літературу” [3, с. 18].

Коли під впливом демократизації суспільного життя в літературний процес було повернуто затаврований раніше як ідеологічно шкідливий роман Олесея Гончара “Собор” (1988), багато хто пробував цьому протидіяти, тоді П. Ребро надрукував у Михайлівській районній газеті “Ленінська зірка” статтю, де високо оцінив цей твір, у відповідь на що отримав лист від письменника з такими словами: “Дорогий Петре Павловичу! Дякую вам за привітання до 3-го квітня (і, зокрема, за таке тепле слово в Михайлівській райгазеті, яку мені надіслали). Запоріжжя справді зостається в серці красою степів, Дніпрельстаном і – головне – гарними людьми” [4, с. 64].

Ще один лист до Петра Ребра датований 28 грудня 1988 року. У ньому Олесь Гончар вітає запорізького автора, а також професора В. Чабаненка зі сміливими виступами на партійній конференції, з якими він ознайомився: “Впізнаю дух запорізький – дух мужності і любові...” [1, с. 493]. У наступному листі від 30 серпня 1989 року Олесь Гончар дякує П. Ребру за подаровану книжку, особливо за те, що “нашому другу Киценку нарешті повернуто чесне ім’я. Перевидання “Хортиці” засвідчить, що люди з пам’ятливою міцною совістю в Запоріжжі є, і лицарі в козацьким краю не перевелися” [1, с. 505]. Микола Киценко, який

згадується в листі, – це відомий запорізький красзнавець, автор книжок “Запоріжжя в бурях революції” та “Хортиця в героїці та легендах”, за “ідеологічні збочення” у яких 1972 року був звільнений з посади заступника голови Запорізького облвиконкому. Олесь Гончар був особисто знайомий з цією людиною. П. Ребро вважає, що перша їхня зустріч могла відбутися ще 1959 року, коли “О. Гончар вперше прибув до Запоріжжя в ранзі голови правління Спілки письменників України” [4, с. 27]. Микола Киценко тривалий час працював у Запоріжжі на різних керівних посадах – голови обласного радіокомітету, начальника управління культури, завідувача відділу і секретаря обкому партії, заступника голови облвиконкому і багато зробив для розквіту української культури і мистецтва, відновлення історичної пам’яті.

Олесь Гончар побачив у Миколі Киценку мудру, ерудовану людину, залюблену в рідний край, в історію запорозького козацтва: “Годинами ходили вони кривулястими стежками Хортиці, тільки-но розбудженої весною, говорили і не могли наговоритися. Либонь, саме тоді у них визрів сміливий, достоту геніальний задум – спорудити на Хортиці козацький меморіал, який би на весь світ розповів про нашу славетну історію?” [4, с. 28]. Створення меморіалу на острові Хортиця стало сенсом життя Миколи Киценка, за що він поплатився посадою і звинуваченням у методологічних прорахунках.

У листі до П. Ребра від 23 березня 1991 року Олесь Гончар знову згадує про Миколу Киценка, дякує за надісланий йому альманах із промовистою назвою “Хортиця”, який став видаватися за ініціативою П. Ребра. Автору “Прапороносців” сподобалися спогади П. Ребра про свого побратима Миколу Киценка, надруковані в “Хортиці”: “Дуже добре, що згадуєте Миколу Киценка, справді ж бо лицарська душа!” [1, с. 544]. Ці згадки розчулили письменника, він у ліричній тональності пригадав спільні мандрівки українськими степами півдня: “Згадую і я золоті наші степи, наші мандрівки, житимуть вони, ношу їх у собі – як поезію душі, як незабутність” [1, с. 544].

Дещо пізніше (25 вересня 1991 року) Олесь Гончар високо оцінив серію статей П. Ребра про ситуацію на Запоріжжі, що друкувалися в обласній газеті: “Прочитав Ваші замальовки запорізької цивілізації. Ох і картинки ж!.. Отаке озвіріння на вершині ХХ – це ж тільки уявити. Виявляється, дорога до правди (і “запорізької”) вельми довга, однак Ви її доласте успішно” [1, с. 549]. І тут же прохання надіслати нове число альманаху “Хортиця”.

З листа Олеся Гончара від 28 лютого 1992 року дізнаємося про те, що Петро Ребро надіслав йому свідчення з козацького “Реестру” О. Бодяньського, де були названі імена ймовірних прашурів письменника, котрі були запорозькими козаками, про що він раніше нічого не знав: “...Приємно дізнатись хоч що-небудь про своїх можливих прашурів. Бо, скажімо, Дм[итро] Косарик, досліджуючи мій родовід, далі прадіда не сягнув” [1, с. 557]. І тут же Олесь Гончар пошкодував, що “ми ж не Ісландія, де кожна сім’я пам’ятає всіх своїх предків – поіменно! – до ХІІ століття” [1, с. 557].

Цей лист вагомий ще й тим, що Олесь Гончар не забув, що запорізька письменницька організація відзначає свій 25-й ювілей: “Від душі вітаю Ваш письменницький кіш з творчим ювілеєм. Люди у вас достойні, вели себе достойно і в найлихші часи, тож бажаю кожному з вас, щоб і надалі в грудях козацький дух нуртував!” [1, с. 557]. Продовжуючи побажання письменникам Запоріжжя, Олесь Гончар закликав їх: “Бережіть Хортицю і Запоріжжя, бережіть свої сонячні степи, їхню чистоту й плодороддя. Бо це наснажуватиме і вас теж. Усім вам радостей творчості” [1, с. 557].

У щоденнику Олеся Гончара (запис від 20 листопада 1992 року) прізвище Петра Ребра згадується у зв’язку з його реакцією на пленум Спілки письменників України, де команда “з інститутських псевдовчених та літературних бомжів” [3, с. 439] спробувала спалювати старше покоління письменників: “Як інформує “Літературна Україна”, “зал вибухнув обуренням, коли було кинуте тінь на чесне ім’я Олеся Гончара”. Олег Черногуз, Віль Гримич, Валентин Чемерис, Петро Ребро та інші, виявляється, дали гідну відповідь зграї, що її так старанно готував нишком Самотній Вовк” [3, с. 427]. Сам письменник через хворобу на пленумі не був, а тому довірився інформації, надрукованій у письменницькій газеті.

Про інтенсивність листування Олеся Гончара з Петром Ребром свідчить лист від 19 січня 1993 року. У ньому український класик позитивно й досить емоційно (“Дотепно, весело, блискуче” [1, с. 589]) оцінює твір запорізького письменника “Шабаш номенклатурників”, надрукований в альманасі “Хортиця”: “Подумалось читаючи: ось готова основа комедії (чи трагікомедії) для розумного якогось театру, тільки б знайти десь сучасного Курбаса чи когось бодай трохи на нього схожого. А називатися п’еса могла б “Бог правду бачить”. Треба було б тільки витримати Вам своє есе до кінця в цій веселій козацькій тональності, адже серйозної полеміки ті нікчеми сьогодні не варті” [1, с. 589]. Як бачимо, Олесь Гончар не лише позитивно оцінив твір Петра Ребра, а й дав поради, як його переробити на п’есу, яка могла б мати успіх, коли б удалося знайти режисера, що зміг би її втілити.

У листі від 7 червня 1993 року Олесь Гончар щиро дякує запорізькому письменнику за подаровані йому чергові випуски книжок “Козацькі жарти” та “Веселий курінь”, що були надруковані у видавництві “Хортиця”. Видані в умовах економічної і фінансової кризи, ці книжки отримали таку оцінку автора

“Прапороносців”: “...Якщо серед цього хаосу і гіперінфляції Запоріжжя ще жартує й сміється, то, мабуть, не все ще пропало. Ще житиме Україна! Чи, може, якраз оці негаразди і схиляють Вас там до сміху! Одне слово, радий за всіх вас, за хортицький оптимізм та дух непоборний... [1, с. 600].

Так трапилося, що й останній у своєму житті лист Олесь Гончар адресував своєму запорізькому побратиму. Він датований 21 червня 1995 року: “Дорогий Петре Павловичу! Вибачайте, що не відповів Вам колись... Була скрута. Добре вже й те, що хоч зараз не в палаті, козакує Ваш реєстровець на хуторі, що зветься Конча-Озерна... Тут веселіше” [1, с. 652]. Йдеться про тяжку хворобу, що була перенесена Олесем Гончаром, наслідки якої, як виявиться невдовзі, для нього не минули безслідно. 14 липня 1995 року закінчиться життєвий шлях одного з найкращих письменників України ХХ століття. Очевидно, що розуміючи свій фізичний стан, Олесь Гончар у листі все ж висловив ностальгію за степовими просторами, на які він уже не міг потрапити: “Скучила душа за степами, за просторами степовими...” [1, с. 652] і подяка за книжки, що допомогли на певний час здолати недугу: “...Уявляєте, як доречно було тут одержати і “Веселий курінь”, і “Козацькі жарти”. Дякую, що не забуваєте” [1, с. 652]. Заключні слова останнього в житті листа Олеся Гончара (“Вам і Вашим колегам – мій братній потиск руки” [1, с. 652]) звучать як прощання з людьми із Запоріжжя, яких любив і поважав Олесь Гончар.

Щоденник Олеся Гончара, його листи навіть у тій частині, де розкриваються його взаємини із запорізьким письменником Петром Ребром, дається оцінка окремих їхніх творів, свідчать, що є окремою формою сучасного метажанрового утворення, яким є мемуарна література. Будучи невід’ємною її частиною, обидва жанри (щоденник, лист) несуть у собі головні її особливості: суб’єктивність, ретроспективність, документальність, наявність двох часових планів, відсутність одного часового виміру, концептуальність. Усе це помітно з нашого аналізу листів і щоденникових записів Олеся Гончара, що відтворюють його рецепцію бачення провідного запорізького письменника та його творчості. Окремі з зазначених рис у листах і щоденниках мають значні відмінності від прояву в інших жанрах мемуарної літератури. До того ж, щоденник і лист мають і власну специфіку, яка не виявляє себе в інших жанрах. Це – відносна регулярність записів, цілісність, уривчастість, фрагментарність, інколи обірваність, незавершеність думки.

Дана праця є фрагментом великого монографічного дослідження, присвяченого творчості класика української літератури другої половини двадцятого століття Олеся Гончара.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар Олесь. Твори: у 12 т. – Т.10: Листи / Олесь Терентійович Гончар. – К. : Наукова думка, 2011. – 808 с.
2. Гончар О.Т. Щоденники: у 3 т. – Т.1 (1943 – 1967) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар – 2-ге вид, випр. / Олесь Гончар. – К. : Веселка, 2008. – 455 с.
3. Гончар О.Т. Щоденники: у 3 т. – Т.3 (1984 – 1995) / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар. – 2-ге вид, випр. / Олесь Гончар. – К. : Веселка, 2008. – 646 с.
4. Ребро Петро. Олесь Гончар і Запоріжжя / Петро Павлович Ребро. – Запоріжжя : Хортиця, 2001. – 72 с.
5. Стадніченко О. Петро Ребро: літературний портрет: монографія / Ольга Стадніченко. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 188 с.

УДК 821.161.2 – 1.09+929 Костенко

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО ЧАСУ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

Голенищева Г.Г., аспірант

Державний заклад “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

У статті зроблена спроба проаналізувати площину історичного часу в поезії Ліни Костенко. Визначені основні особливості цієї часової категорії, охарактеризовані засоби, які використовує поетеса для створення часової канви поетичного твору. Звертається увага на національний аспект історичного часу в поезіях Ліни Костенко.

Ключові слова: час, пам'ять, історичний час, часові паралелі, часове коло, часові площини, проектування.

Голенищева А. Г. ОСОБЕННОСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО ВРЕМЕНИ В ПОЭЗИИ ЛИНЫ КОСТЕНКО / Государственное учреждение “Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”, Украина

В статье проанализирована плоскость исторического времени в поэзии Лины Костенко. Определены основные особенности данной временной категории, охарактеризованы средства, которые использует поэтесса для